

Oil Policies and Economic Relations between Iran and Italy in the Pahlavi II Period

*Tayebe Edrisi*¹

Iran-Italy relations are among the historical and long-standing relations between Iran and European countries, whose roots dates back to the pre-Pahlavi periods and have also found extensive political, economic, and cultural dimensions in the contemporary period. This research, with a historical-analytical approach and relying on documentary sources, examines and analyzes the role of oil in the economic relations between Iran and Italy during the Pahlavi II period. The main question of the present research is: What effect did oil have on the formation, continuation, and expansion of economic relations between Iran and Italy during this period? The research findings show that oil, as the most important economic factor, has played a decisive role in deepening relations between the two countries. During the nationalization of the Iranian oil industry led by Dr. Mohammad Mossadegh and the imposition of severe oil sanctions by Britain and its allies, Italy was one of the few countries that continued to purchase oil from Iran despite international pressure, thus playing an effective role in reducing economic pressure on the Iranian government. The conclusion of oil contracts between the National Iranian Oil Company and Italian companies, especially the partnership contract with Ajip (Azienda Generale Italiana Petroli), an affiliate of Eni (Ente Nazionale Idrocarburi), is considered a turning point in the economic relations between the two countries. Because due to this contract, the Iran's share increased to more than 50% of the profits, and therefore challenged the traditional and unfair structure of consortium oil contracts. The results of the study indicate that the oil cooperation between Iran and Italy not only led to the strengthening of bilateral economic relations, but also paved the way for the promotion of Iran's position in international oil negotiations and the establishment of a model for fairer contracts with other foreign companies. It can be assumed that oil was the main axis of economic relations between Iran and Italy during the Pahlavi II era and had a significant impact on Iran's economic and political developments during this period.

▪ **Keywords:**

Iran, Italy, Pahlavi II, Oil, Economic Relations, Oil Policies.

¹ Ph.D. on Islamic Iran History, Literature and Humanities Faculty, Alzahra University, Tehran-Iran (tayebeedrisi@yahoo.com)

سیاست‌های نفتی و روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره پهلوی دوم

طیبه ادریسی^۱

چکیده

روابط ایران و ایتالیا از جمله مناسبات تاریخی و دیرپای ایران با کشورهای اروپایی است که ریشه‌های آن به دوره‌های پیش از پهلوی بازمی‌گردد و در دوره معاصر ابعاد سیاسی، اقتصادی و فرهنگی گسترده‌ای یافت. این پژوهش با رویکردی تاریخی-تحلیلی و با اتکاء به منابع اسنادی به بررسی و تحلیل نقش نفت در روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره پهلوی دوم می‌پردازد. پرسش اصلی تحقیق حاضر آن است که نفت چه تأثیری بر شکل‌گیری، تداوم و گسترش روابط اقتصادی دو کشور در این دوره داشته است؟ یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که نفت به‌عنوان مهم‌ترین عامل اقتصادی، نقش تعیین‌کننده‌ای در تعمیق مناسبات ایران و ایتالیا ایفاء کرده است. در جریان ملی‌شدن صنعت نفت ایران به رهبری دکتر محمد مصدق و اعمال تحریم‌های شدید نفتی از سوی بریتانیا و متحدانش، ایتالیا از معدود کشورهایی بود که با وجود فشارهای بین‌المللی به خرید نفت از ایران ادامه داد و بدین‌سان نقش مؤثری در کاهش فشارهای اقتصادی بر دولت ایران ایفاء نمود. انعقاد قراردادهای نفتی میان شرکت ملی نفت ایران و شرکت‌های ایتالیایی به‌ویژه قرارداد مشارکتی با شرکت آجیب نقطه‌عطفی در روابط اقتصادی دو کشور به‌شمار می‌آید؛ چرا که این قرارداد با افزایش سهم ایران به بیش از ۵۰ درصد از منافع، ساختار سستی و ناعادلانه قراردادهای نفتی کنسرسیومی را به چالش کشید. نتایج پژوهش حاکی از آن است که همکاری‌های نفتی ایران و ایتالیا نه تنها به تحکیم روابط اقتصادی دوجانبه انجامید، بلکه زمینه‌ساز ارتقای جایگاه ایران در مذاکرات نفتی بین‌المللی و الگوسازی برای قراردادهای عادلانه‌تر با سایر شرکت‌های خارجی شد. می‌توان گفت که نفت در دوره پهلوی دوم محور اصلی روابط اقتصادی ایران و ایتالیا بوده و تأثیر قابل‌توجهی بر تحولات اقتصادی و سیاسی ایران در این دوره برجای گذاشته است.

▪ واژگان کلیدی:

ایران، ایتالیا، پهلوی دوم، نفت، روابط اقتصادی، سیاست‌های نفتی.

مقدمه

روابط ایران با کشورهای اروپایی همواره یکی از مؤلفه‌های مهم در شکل‌گیری سیاست خارجی و مناسبات اقتصادی ایران در دوره معاصر بوده است. در این میان، ایتالیا به دلیل موقعیت ژئوپلیتیک ویژه و نیاز فزاینده به منابع انرژی، جایگاهی متمایز در مناسبات ایران با اروپا به خود اختصاص داده است. پیوندهای فرهنگی و اقتصادی میان ایران و سرزمین‌هایی که امروزه ایتالیا را تشکیل می‌دهند، از دوره‌های باستان و تعاملات ایران با امپراتوری روم آغاز شده و در دوره‌های اشکانی، ساسانی، صفوی و قاجار تداوم یافته است. این پیشینه تاریخی بستر مناسبی برای توسعه روابط سیاسی و اقتصادی دو کشور در دوره پهلوی فراهم ساخت.

در دوره پهلوی دوم، هم‌زمان با تحولات ساختاری در اقتصاد ایران و افزایش اهمیت نفت در معادلات سیاسی و اقتصادی جهان، روابط ایران و ایتالیا وارد مرحله‌ای تازه شد. نفت به عنوان مهم‌ترین کالای راهبردی ایران، نقشی تعیین‌کننده در جهت‌دهی به مناسبات خارجی کشور ایفاء می‌کرد و به یکی از اصلی‌ترین محورهای همکاری اقتصادی میان ایران و ایتالیا تبدیل شد. این اهمیت به‌ویژه در جریان ملی شدن صنعت نفت ایران و پیامدهای آن آشکار گردید؛ زمانی که دولت ایران به رهبری دکتر محمد مصدق با تحریم‌های گسترده نفتی از سوی بریتانیا و متحدانش مواجه شد. در چنین شرایطی، ایتالیا از معدود کشورهای اروپایی بود که با وجود فشارهای بین‌المللی به خرید نفت ایران ادامه داد و از سیاست‌های نفتی دولت ایران حمایت کرد.

پس از کودتای ۱۳۳۲ ش. و انعقاد قرارداد کنسرسیون، هر چند ساختار سنتی و ناعادلانه قراردادهای نفتی تا حدی بازتولید شد، اما تلاش ایران برای تنوع‌بخشی به شرکای نفتی خود ادامه یافت. در این چارچوب، انعقاد قرارداد مشارکتی میان ایران و شرکت "انی" ایتالیا به مدیریت انریکو ماتتی^۲ در سال ۱۳۳۶ ش. / ۱۹۵۷ م. نقطه عطفی در تاریخ روابط نفتی ایران محسوب می‌شود. این قرارداد با افزایش سهم ایران به ۷۵٪ از منافع، نه تنها اصل تنصیف را به چالش کشید، بلکه الگویی نوین برای قراردادهای نفتی بعدی ایجاد کرد و نقشی مهم در تضعیف انحصار کارتل‌های بزرگ نفتی ایفاء نمود.

از این‌رو، بررسی روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره پهلوی دوم با تأکید بر مسئله نفت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا این روابط نه تنها بر ساختار اقتصادی ایران و میزان درآمدهای نفتی تأثیر گذاشت، بلکه جایگاه ایران را در مذاکرات نفتی بین‌المللی و تعامل با قدرت‌های اقتصادی جهان نیز دگرگون ساخت. پژوهش حاضر با رویکرد تاریخی -

^۱. Ente nazionale idrocarburi "National Hydrocarbons Board

^۲. Enrico Mattei

تحلیلی و بر پایه اسناد تاریخی در پی آن است تا نقش نفت را در شکل‌گیری و تحول روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره پهلوی دوم بررسی کرده و پیامدهای این مناسبات را بر اوضاع اقتصادی ایران تحلیل نماید.

در این دوره اقتصاد ایران به شدت تحت‌تأثیر درآمدهای نفتی و مناسبات بین‌المللی ناشی از آن قرار داشت. ملی شدن صنعت نفت و پیامدهای سیاسی و اقتصادی آن، ایران را وارد مرحله‌ای تازه از تعامل و تقابل با قدرت‌های جهانی کرد. در این میان، اگر چه نقش قدرت‌های بزرگ نفتی مانند بریتانیا و ایالات متحده در مطالعات تاریخی و اقتصادی به طور گسترده بررسی شده است، اما نقش کشورهای اروپایی مستقل‌تر از جمله ایتالیا در تحولات نفتی و اقتصادی ایران کمتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است.

ایتالیا به عنوان کشوری صنعتی با نیاز روزافزون به انرژی در جریان تحریم‌های نفتی ایران پس از ملی شدن صنعت نفت، رویکردی متفاوت از قدرت‌های مسلط اتخاذ کرد و با خرید نفت ایران به یکی از معدود شرکای اقتصادی فعال کشور ایران در آن مقطع تبدیل شد. این همکاری‌ها در سال‌های بعد و به ویژه با انعقاد قرارداد مشارکتی میان ایران و شرکت "انی" ایتالیا در سال ۱۳۳۶ش./۱۹۵۷م. وارد مرحله‌ای نوین شد؛ قراردادی که با افزایش سهم ایران از منافع و شکستن اصل تنصیف، ساختار سنتی قراردادهای نفتی را به چالش کشید و الگویی تازه برای روابط نفتی ایران با شرکت‌های خارجی فراهم آورد.

مسئله اصلی پژوهش حاضر آن است که روابط اقتصادی ایران و ایتالیا به‌ویژه در حوزه نفت، چه تأثیری بر تحولات اقتصادی ایران در دوره پهلوی دوم داشته و این مناسبات تا چه اندازه توانسته‌اند جایگاه ایران را در نظام بین‌المللی نفت و در برابر انحصار شرکت‌های بزرگ نفتی تقویت کنند. بررسی این مسئله می‌تواند به درک دقیق‌تری از سیاست تنوع‌بخشی شرکای اقتصادی ایران و نقش کشورهای غیرهژمونیک در اقتصاد نفتی ایران منجر شود.

اهداف پژوهش

هدف کلی

تحلیل روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره پهلوی دوم و بررسی تأثیر این روابط با تأکید بر مسئله نفت بر تحولات اقتصادی ایران.

اهداف جزئی

۱. بررسی پیشینه و روند شکل‌گیری روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره پهلوی؛
۲. تحلیل نقش ایتالیا در حمایت از ایران در جریان ملی شدن صنعت نفت؛
۳. تبیین جایگاه قراردادهای نفتی ایران و ایتالیا به‌ویژه قرارداد شرکت "انی" و تشکیل شرکت سیرپ؛
۴. بررسی تأثیر قراردادهای نفتی ایران و ایتالیا بر افزایش سهم ایران از منافع نفتی؛
۵. تحلیل نقش این همکاری‌ها در تضعیف انحصار شرکت‌های بزرگ نفتی و الگوسازی برای قراردادهای بعدی ایران؛
۶. ارزیابی پیامدهای اقتصادی روابط ایران و ایتالیا بر اقتصاد نفت‌محور ایران در دوره پهلوی دوم.

پرسش‌های پژوهش

پرسش اصلی

روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره پهلوی دوم با تأکید بر نفت، چه تأثیری بر تحولات اقتصادی ایران داشته است؟

پرسش‌های فرعی

۱. روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره پهلوی دوم چگونه شکل گرفت و چه مراحل را طی کرد؟
۲. نقش ایتالیا در دوران ملی شدن صنعت نفت ایران چه بود و چه انگیزه‌هایی در پس این رویکرد قرار داشت؟
۳. قرارداد مشارکتی ایران و شرکت "انی" ایتالیا چه ویژگی‌هایی داشت و چه تفاوتی با قراردادهای نفتی پیشین ایجاد کرد؟
۴. روابط نفتی ایران و ایتالیا چه نقشی در کاهش وابستگی ایران به کارتل‌های بزرگ نفتی ایفاء کرد؟

فرضیه‌های پژوهش

۱. به نظر می‌رسد روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره پهلوی دوم به‌ویژه در حوزه نفت نقش مؤثری در بهبود موقعیت اقتصادی ایران و افزایش سهم آن از منافع نفتی ایفاء کرده باشد.

۲. به نظر می‌رسد حمایت ایتالیا از ایران در جریان ملی شدن صنعت نفت ناشی از نیاز این کشور به منابع انرژی و تمایل به شکستن انحصار شرکت‌های بزرگ نفتی بوده است.
۳. به نظر می‌رسد قرارداد مشارکتی ایران و شرکت "انی" ایتالیا با افزایش سهم ایران به ۷۵٪ الگویی نوین برای قراردادهای نفتی بعدی ایران فراهم کرده و زمینه تضعیف اصل تنصیف را ایجاد کرده باشد.
۴. به نظر می‌رسد گسترش روابط نفتی با ایتالیا به سیاست تنوع‌بخشی شرکای اقتصادی ایران در دوره پهلوی دوم کمک کرده باشد.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های انجام شده در باره روابط ایران و ایتالیا عموماً در ذیل مطالعات روابط خارجی ایران، دیپلماسی اقتصادی و تاریخ نفت قرار می‌گیرند. بخشی مهم از این آثار به بررسی نقش قدرت‌های بزرگ نفتی (بریتانیا و ایالات متحده) در تحولات نفتی ایران پرداخته‌اند و نقش کشورهای اروپایی غیرهژمونیک مانند ایتالیا کمتر به صورت مستقل و مسئله‌محور بررسی شده است. با این حال، برخی آثار تاریخی و تحلیلی به طور مستقیم یا غیرمستقیم به تعاملات اقتصادی و نفتی ایران و ایتالیا به‌ویژه در دوره پهلوی دوم اشاره کرده‌اند و مبنای نظری و اسنادی پژوهش حاضر را شکل می‌دهند. از جمله منابع مهم کتاب علیرضا ازغندی (۱۳۹۲) با عنوان: *روابط خارجی ایران ۱۳۵۷-۱۳۲۰* است که چارچوب کلی سیاست خارجی ایران در دوره پهلوی دوم و جایگاه کشورهای اروپایی از جمله ایتالیا را تبیین می‌کند. ایرج ذوقی (۱۳۷۴) در کتاب *مسائل سیاسی و اقتصادی نفت ایران* به بررسی ساختار قراردادهای نفتی، اصل تنصیف و پیامد قراردادهای مشارکتی پرداخته و زمینه تحلیل قرارداد ایران-انی را فراهم می‌سازد. در میان آثار مهم حوزه نفت می‌توان از محمدعلی موحد (۱۳۵۷) یاد نمود که در اثر خود با عنوان: *نفت ما و مسائل حقوقی آن* و همچنین مصطفی فاتح (۱۳۳۵) در کتاب *پنجاه سال نفت ایران اطلاعات حقوقی و تاریخی ارزشمندی در باره ملی شدن صنعت نفت، کنسرسیوم و واکنش شرکت‌های خارجی ارائه می‌دهند*. همینطور دانیل یرگین (۱۳۷۴) در *تاریخ جهانی نفت* با نگاهی بین‌المللی، نقش شرکت انی و شخصیت انریکو ماتی را در شکستن انحصار کارتل‌های نفتی تحلیل کرده است. در حوزه مقالات تخصصی، پژوهش پروین رستمی (۱۳۹۷) در *فصلنامه تاریخ روابط خارجی* با تمرکز بر مذاکرات مجالس، به پیشینه و ماهیت روابط ایران و ایتالیا می‌پردازد و

نشان می‌دهد که این روابط در دوره پهلوی دوم به تدریج از سطح سیاسی- تشریفاتی به همکاری اقتصادی مؤثر به ویژه در حوزه نفت ارتقاء یافته است. افزون بر این، اسناد آرشیوی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما) از مهم‌ترین منابع دست اول برای بررسی جزئیات قراردادهای، مکاتبات و مواضع رسمی دولت محسوب می‌شوند. در مجموع، اگر چه آثار پیشین اطلاعات پراکنده و ارزشمندی در باره روابط ایران و ایتالیا و تحولات نفتی ایران ارائه داده‌اند، پژوهش مستقلی که به طور متمرکز نقش نفت را در روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره پهلوی دوم تحلیل کند، اندک است؛ خلأیی که پژوهش حاضر در صدد پر کردن آن است.

تعامل اقتصادی ایران و ایتالیا در ادوار مختلف تاریخ

ایتالیا برای ایران یکی از مهمترین کشورهای دنیا از لحاظ اقتصادی محسوب می‌شود، کافی است که به موقعیت جغرافیایی این کشور نگاهی داشته باشیم؛ سرزمین چکمه از طریق خشکی با چهار کشور اتریش، فرانسه، اسلونی و سوئیس و از طریق آب با آلبانی، یونان، تونس و کرواسی همسایه است. موقعیت جغرافیایی ایتالیا سبب شده تا این کشور حد واسط سه حوزه اقلیمی اروپا، آفریقا و مدیترانه باشد. به لحاظ تقسیمات کشوری، ایتالیا دارای ۲۰ ناحیه به اضافه سیسیل و ساردینا است و از این حیث به اسپانیا شباهت دارد که شمال آن توسعه یافته است و هر چه به سمت جنوب حرکت می‌کنیم، توسعه‌یافتگی آن کمتر می‌شود. اما پیشینه روابط ایران و ایتالیا به دوره ناصرالدین شاه قاجار برمی‌گردد. ایران و ایتالیا از جمله کشورهایی هستند که سابقه تاریخی- تمدنی قابل‌توجهی دارند و اسناد تاریخی موجود نیز بیانگر خاستگاه‌های مشترک اقوام این دو کشور است، به عنوان مثال: آئین مهر از ایران به رم رفت و طرفداران زیادی پیدا کرد. در زمان پارتیان به دلیل قرارگرفتن ایران در مسیر بازرگانی تجار رم و چین، ایران در مبادلات فرهنگی نقشی مهم ایفاء کرد. ری، همدان و شاهرود از جمله شهرهایی بودند که بازرگانان رم از آن عبور می‌کردند. در زمان ساسانیان نیز مبادلات فرهنگی میان مراکز علمی دو کشور اهمیت بیشتری یافت و بهره‌گیری از استادان یونان و روم در دانشگاه جندی‌شاپور نمونه بارزی از این دست است. پس از سقوط دو امپراتوری ایران و رم، رابطه فرهنگی بین ایران و ایتالیای باستان خیلی زودتر از سایر کشورهای کنونی اروپا آغاز شد (رستمی، ۱۳۹۷: ۸).

در دوران صفویه، شاه عباس اول در مدت بیش از چهار دهه حکومت خویش سعی کرد تا با دولت ونیز رابطه دوستانه برقرار کند. او حسنعلی بیگ بیات، آنتونی شرلی و اسد بیگ را بدین‌منظور روانه ونیز کرد و اگر چه انعقاد قرارداد سیاسی میسر نشد، اما روابط بازرگانی و تجاری در زمینه کالا و اسلحه به طور قابل‌ملاحظه‌ای جریان داشت. بازرگانانی که از ایران به ونیز می‌رفتند، در قبال فروش ابریشم و دیگر محصولات ایرانی، علاوه بر سلاح‌های جنگی، مرورایدهای بدلی، آینه‌های گوناگون، عینک، تسبیح‌های شیشه‌ای، کهربا، مرجان، شیشه‌های انگلیسی برای در و پنجره و همچنین پارچه‌های ابریشمی زربفت به ایران وارد می‌کردند. به دنبال گسترش روابط تجاری و سیاسی ایران با سایر کشورها و برقراری امنیت، سیاحان فراوانی به ایران سفر کردند که در میان آنها چندین سیاح ونیزی حضور داشتند (رستمی، ۱۳۹۷: ۹).

در خصوص روابط ایران در عهد ناصری نیز باید گفت: نخستین موافقتنامه تجاری رسمی ایران و ایتالیا در سفر ناصرالدین شاه به اروپا در محلی به نام ساردینا به امضاء رسید. در این دوران به دلیل حضور چشمگیر بازرگانان، افسران، سفرنامه‌نویسان و هنرمندان (عکاسان) روابط ایران و ایتالیا بیش از پیش گسترش یافت. فوکه‌تی^۱ از جمله معلمان نظامی بود که وارد خدمت ایران شد (ازغندی، ۱۳۹۲: ۴۳۵). آنتوجانکسی^۲، لوییچی مونتابونه^۳ نیز از هنرمندان و عکاسانی هستند که در این دوره به ایران آمدند و از آثار مهم تاریخی ایران عکسبرداری کردند. از جمله سفرنامه‌نویسان ایتالیایی این دوره کارولاسرنا^۴ است که هم‌زمان با سی‌امین سال سلطنت ناصرالدین شاه به ایران آمد و در بهار ۱۸۷۸م. ایران را ترک کرد. سفرنامه او حاوی موضوعاتی در خصوص جریانات سیاسی و اجتماعی از جمله شرح حال زنان ایرانی است (موحد، ۱۳۵۷: ۷۰).

ناصرالدین شاه طی سفر خود به اروپا در ساردینا توقف کرد و در آنجا یک موافقتنامه تجاری به امضاء رسانید. مدتی پس از آن، قرارداد مودت بین دو کشور امضاء شد. روابط ایران و ایتالیا بیش از یک قرن قدمت دارد و در طول این مدت، ایران ۴۶ سفیر و کاردار به ایتالیا اعزام کرده و دولت ایتالیا نیز تقریباً به همین تعداد نماینده عالی‌رتبه سیاسی در ایران داشته است. روابط دیپلماتیک بین دو کشور ایران و ایتالیا همواره برقرار بوده و تعداد زیادی موافقتنامه‌های تجاری، اقتصادی، امنیتی و فرهنگی در طول سال‌های گذشته با ایتالیا به امضاء رسیده است. باید اذعان کرد که قسمت اعظم موافقتنامه‌ها پیش از انقلاب به امضاء رسید (ازغندی، ۱۳۹۲: ۴۳۷).

1. Fouke T

2. Anto Janaksi

3. Luigi Montabone

4. Karolaserna

به لحاظ تاریخی، قدمت روابط ایران با منطقه‌ای که اینک دولت ایتالیا را تشکیل می‌دهد، به دوره اشکانی بازمی‌گردد؛ در این زمان، امپراتوری ایران با ونیز روابط تجاری برقرار کرد. امروزه ایران‌شناسان فراوانی در ونیز وجود دارند و باقیمانده آثار ایرانی در آنجا به وفور یافت می‌شود. در طول این سال‌ها، ایتالیا نیز یکی از مشتریان پروپاقرص نفت ایران بود و ایران سومین شریک نفتی آن کشور محسوب می‌شد. ایتالیا وابستگی زیادی به نفت دارد و از آنجا که طی سال‌های اخیر، مقامات این کشور در پی این بوده‌اند تا منابع تأمین انرژی خود را متنوع کنند، نفت ایران همواره یکی از گزینه‌های ثابت در سبد انرژی کشور ایتالیا محسوب می‌شده است.

روابط سیاسی ایران و ایتالیا در دوره پهلوی

روابط سیاسی ایران و ایتالیا از سابقه تاریخی طولانی برخوردار است و در دوره قاجار و به‌ویژه دوره پهلوی این روابط نزدیک‌تر و دوستانه‌تر شد. اما در ابتدای دوره پهلوی و در جریان جنگ جهانی دوم به دلیل حضور ایتالیا در جبهه محور، این روابط پس از اشغال ایران توسط متفقین برای یک برهه زمانی کوتاه قطع گردید و پس از پایان جنگ جهانی دوم از سر گرفته شد. پس از شکست آلمان و پایان جنگ، روابط ایران و ایتالیا در تیر ماه ۱۳۲۵ش. دوباره برقرار شد (ازغندی، ۱۳۹۲: ۴۴۰). پس از برقراری مجدد روابط ایران و ایتالیا در دوره پهلوی دوم، دولت ایتالیا تلاش کرد تا از طریق ایران به تأمین منابع کشور خود اقدام نماید. پیرو همین امر، در جریان اعلام طرح ملی شدن صنعت نفت از سوی دکتر مصدق، از این طرح و حتی دولت مصدق با جدیت تمام حمایت و پشتیبانی کرد (فیاضی، ۱۳۹۱: ۸۲).

ایتالیا با از سرگیری روابط خود با ایران، قراردادهایی با این کشور منعقد نمود که برای آنها از اهمیت بسیاری برخوردار بود و عهدنامه مودت، اولین عهدنامه پس از برقراری دوباره این روابط بود. این عهدنامه در یک مقدمه و شش ماده در سال ۱۳۲۹ش. / ۱۹۵۰م. در تهران بین ایران و ایتالیا در زمان نخست‌وزیری علی رزم‌آرا به امضاء رسید و بیشتر بر همکاری‌های فرهنگی بین دو کشور تأکید داشت. همچنین روابط دیپلماسی و کنسولی، تسهیل در امور مبادلات فرهنگی، علمی و هنری، حل مسالمت‌آمیز اختلافات احتمالی از طریق سیاسی را در بر می‌گرفت (ساکما، ۱۳-۱۵۱۴۴-۲۴۰). دولت ایتالیا پس از تأیید این عهدنامه از سوی ایران، دومین قرارداد همکاری خود را با ایران در زمینه تجارت، اقامت و دریانوردی در سال ۱۳۳۳ش. منعقد کرد. به موجب این قرارداد، طرفین تعهد کردند که روابط اقتصادی و

بازرگانی و دریانوردی دو کشور را تحکیم کنند. همچنین طبق این قرارداد، مسافرت و اقامت اتباع دو کشور به خاک یکدیگر آزاد بود و می‌توانستند از حقوق و مزایای اتباع کشورهای کامله‌الوداد برخوردار باشند (ازغندی، ۱۳۹۲: ۴۴۲).

روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره پهلوی دوم

کشور ایتالیا افزون بر همکاری‌های گسترده سیاسی و فرهنگی در زمینه اقتصادی نیز با ایران روابط تنگاتنگ و ویژه‌ای داشت و در زمینه‌های مختلف از تجارت پنبه گرفته تا خرید نفت و فرآورده‌های نفتی به همکاری می‌پرداختند. دولت ایتالیا حتی در سخت‌ترین شرایط اقتصادی ایران و از جمله در زمان دولت دکتر محمد مصدق که توسط دولت انگلیس تحریم‌های بسیار سخت و طاقت‌فرسایی شده بود، از ایران حمایت نموده و در واقع اولین کشوری بود که در زمان تحریم ایران از این کشور نفت خریداری کرد.

مسئله تجارت پنبه در دوره پهلوی یکی از دغدغه‌های اصلی دولت بود، چون به واسطه صادرات پنبه سود کلانی به‌دست می‌آورد. در اواخر دهه ۲۰ شمسی سطح کشت پنبه بسیار تنزل پیدا کرده بود (ساکما، ۲۶-۱۵۱۴۴-۲۴۰) و سازمان برنامه و بودجه، شرکتی برای توسعه و اصلاح کشت پنبه تشکیل داد. سازمان برنامه، گرچه پنبه‌ها را از کشاورزان به قیمت نازل خریداری می‌کرد؛ با این حال، از رساندن پنبه به کارخانه‌های داخلی خودداری می‌کرد. در سال ۱۳۲۹ ش. شرکتی ایتالیایی با "شرکت سهامی توسعه و اصلاح کشت پنبه"، وابسته به سازمان برنامه و بودجه معامله کرد، اما این معامله مورد انتقاد جرائد و مطبوعات وقت قرار گرفت. زیرا انجام این معامله و امضای قرارداد پنبه با شرکت ایتالیایی موجب خسارت چندین میلیون تومانی می‌شد و این قرارداد باید لغو می‌گردید (فیاضی، ۱۳۹۱: ۴۰).

سازمان برنامه و بودجه با استناد به جدول نرخ‌های بانک ملی و بررسی نوسانات قیمت پنبه در سال ۱۳۲۹ ش. اعلام کرد که انجام معامله پنبه با طرف ایتالیایی برخلاف برخی انتقادات مطرح‌شده، موجب ورود خسارت یا زیان اقتصادی به کشور نشده است (ذوقی، ۱۳۷۴: ۵۹). با این حال، دیدگاه دولت بر آن بود که سیاست‌های اقتصادی سازمان برنامه نباید به تضعیف و تضییق فعالیت کارخانه‌های داخلی منجر شود؛ از این رو، نسبت به تداوم معامله پنبه با ایتالیا موضعی انتقادی اتخاذ کرد. در واکنش به این موضع، دولت ایتالیا و برخی از تجار وابسته به آن پیشنهاد کردند که به منظور حفظ مبادلات اقتصادی، پنبه خام ایران را در قالب یک قرارداد تهارتری دریافت کرده و در مقابل، پارچه و منسوجات صنعتی در اختیار

ایران قرار دهند؛ پیشنهادی که هدف اصلی آن تأمین امکان پرداخت دستمزد کارگران صنایع نساجی ایتالیا و استمرار چرخه تولید این کشور بود (ساکما، ۹۶-۱۶۱۱۸-۲۴۰).

در کنار صادرات پنبه به ایتالیا، یکی از کالاهایی که در ایتالیا نیز طرفداران فراوانی داشت، صدور تریاک و خشخاش از ایران به این کشور بود. خشخاش و تریاک، گرچه در دهه ۲۰ شمسی موجب ورود ارز به ایران می‌شد، اما دولت در این دهه کوشید تا از کشت خشخاش جلوگیری کند. ایتالیا از جمله کشورهایی بود که ایران، خشخاش و تریاک به آنجا صادر می‌کرد. آمریکا، بلژیک، فرانسه، اسپانیا و هندوستان در شمار دیگر کشورهای بودند که تریاک ایران به آنها صادر می‌شد. نیمی از صادرات تریاک و خشخاش به این کشورها قانونی و نیمی دیگر قاچاق بود، اما باز هم از این طریق ارز وارد کشور می‌شد و نمایندگان مجلس شورای ملی معتقد بودند که جلوگیری از کشت خشخاش و تریاک باعث می‌شود که به اقتصاد ایران از ورود ارز آسیب وارد شود (ساکما، ۲۸-۱۵۱۴۴-۲۴۰).

از آنچه که گذشت، می‌توان دریافت که ایتالیا از لحاظ اقتصادی در زمینه‌های مختلف با ایران همکاری نموده و دو کشور قراردادهایی را به امضاء رساندند که علاوه بر سودآوری برای ایران، سود فراوانی نیز نصیب ایتالیا کرده بود. با این حال، یکی از اساسی‌ترین همکاری‌ها و تجارت‌هایی که بین ایران و ایتالیا در دوره پهلوی دوم بسیار پررنگ بود، در زمینه قراردادهای و تجارت نفتی و فرآورده‌های نفتی بود.

قراردادهای نفتی ایران و ایتالیا در دوره پهلوی دوم

ایران در دوره پهلوی دوم و هم‌زمان با نخست‌وزیری دکتر محمد مصدق تحول بزرگی را تجربه کرد که این تحولات تأثیر قابل‌ملاحظه‌ای برای یک دوره زمانی کوتاه بر اوضاع اقتصادی و به‌خصوص جایگاه سیاسی ایران در میان کشورهای اروپایی در آن دوره تاریخی داشت. دکتر مصدق طرح ملی شدن صنعت نفت ایران را در مجلس شورای ملی مطرح نمود و با یکسری مخالفت‌های داخلی و به‌ویژه مخالفت‌های خارجی از سوی دولت انگلیس که از طریق فروش نفت ایران سود هنگفتی به دست می‌آورد، مواجه شد. دکتر مصدق علیرغم مخالفت‌ها و سنگ‌اندازی‌های فراوان داخلی و خارجی موفق به اجرایی نمودن این طرح و اخراج انگلیسی‌ها از صنعت نفت ایران شد. دولت انگلیس که بزرگ‌ترین منبع مالی خود را از دست داده بود، با اعمال تحریم‌های بسیار سنگین و طاقت‌فرسا سعی داشت تا دولت مصدق را با این حربه از نظر اقتصادی مجدداً به خود وابسته نماید. حتی از فروش نفت ایران در

بازارهای جهانی جلوگیری می‌کرد و همچنین سایر کشورها را از خرید نفت ایران منع کرد (ساکما، ۲۹-۱۵۱۴۴-۲۴۰).

در این میان، کشورهایی بودند که علیرغم تحریم‌ها و تهدیدهای فراوان از سوی دولت انگلیس و همچنین آمریکا، همکاری خود را با دولت مصدق ادامه داده و حتی برخی کشورها مانند ایتالیا روابط اقتصادی خود را با دولت مصدق دو صد چندان نمودند. دولت ایتالیا از جمله اولین کشورهایی بود که در جریان تحریم‌های نفتی سنگین انگلیس از خریداران نفت ایران بود. ایتالیا همچنین قراردادهایی نیز با ایران در این زمینه به امضاء رساند (ازغندی، ۱۳۹۲: ۴۴۱).

از تیر ماه ۱۳۳۱ش. وضع اقتصادی ایران رو به سختی و وخامت گذاشت. پیش از این تاریخ، دولت ایران حاضر بود در قیمت نفت به خریداران تخفیف بدهد و این تخفیف در چند مورد به صدی پنجاه یا نصف بهای نفت در خلیج فارس تنزل داده شد. به علاوه، دولت ایران حاضر بود که تحویل نفت را تضمین کند تا خریداران با اطمینان وارد معامله شوند. در بهمن ماه ۱۳۳۰ش. شرکت ملی نفت ایران قراردادی با مدیر شرکت اپیم^۱ ایتالیا منعقد کرد (ساکما، ۹۷-۱۶۱۱۸-۲۴۰). طبق قرارداد، این شرکت در سال ۱۹۵۲م. ۴۰۰/۰۰۰ تن و از آن سال به بعد تا ۱۰ سال ۲/۰۰۰/۰۰۰ تن نفت از ایران خریداری می‌کرد. اولین کشتی شرکت اپیم برای حمل نفت در بندر عدن توقیف شد (ساکما، ۴۰-۱۶۱۱۸-۲۴۰). شرکت ایتالیایی دیگری به نام شرکت سوپور^۲ قرارداد خرید مقادیر عمده نفت با شرکت ملی ایران منعقد کرد و از طریق اولین کشتی آن شرکت در دی ماه ۱۳۳۱ش. مقدار ۵۰۰۰ تن نفت صادر شد و بعد از آن نیز کشتی‌های شرکت برای حمل نفت به ایران می‌آمدند (ساکما، ۳۱-۱۵۱۴۴-۲۴۰). شرکت نفت ایران و انگلیس نسبت به صادرات مذکور در محاکم ایتالیا علیه شرکت سوپور اقامه دعوی کرد، اما توفیقی نیافت. چندی بعد، شرکت سوپور قرارداد خود را با شرکت ملی نفت ایران توسعه داد و بنا بر قرارداد تهاتری، پول به مصرف خرید کالاهای ایتالیایی می‌رسید (فاتح، ۱۳۳۵: ۶۴۷).

قرارداد نفتی میان ایران و ایتالیا عمده‌ترین قرارداد و عامل مهم تحکیم روابط اقتصادی میان دو کشور بود. عقد قرارداد فروش نفت و گاز معروف به قرارداد امینی - پیچ یا قرارداد کنسرسیوم در سال ۱۳۳۳ش. به تصویب مجلس شورای ملی رسید. طرف اول در این قرارداد، شرکت ملی نفت ایران و طرف دیگر، هشت شرکت نفتی خارجی به این قرار بود: پنج شرکت آمریکایی (با

^۱. Epim

^۲. supor

۴۰٪ سهم)، شرکت نفت بریتیش پترولیوم انگلیس (با ۴۰٪ سهم)، شرکت هلندی رویال داچ (با ۱۴٪ سهم) و شرکت نفت فرانسه (با ۶٪ سهم) (ازغندی، ۱۳۹۲: ۳۶۲).

کنسرسیونم به عنوان خریدار نفت با شرکت ملی نفت ایران قراردادی منعقد کرد که شرکت بر طبق آن، نفت خامی را که کنسرسیون استخراج می‌کرد، سر چاه به اعضاء می‌فروخت. اعضاء نیز نفت را به نوبت در بنادر ایران به قیمت خوب می‌فروختند و از مابه‌التفاوت قیمت اعلان شده و هزینه استحصال که به عنوان درآمد شرکت تلقی می‌شد، ۵۰٪ به عنوان مالیات ایران می‌پرداختند و بهره مالکانه یا حق امتیاز یا پرداخت مشخص معادل یک هشتم بهای نفت خام بود (موحد، ۱۳۵۷: ۹۰).

شرکت‌های بزرگ نفتی مانع ورود کشور ایتالیا به قرارداد کنسرسیون ایران شده بودند. در پی رایزنی‌های انریکو ماتئی^۱، مدیر شرکت نفتی انی^۲ ایتالیا با شاه و مقام‌های ایرانی، سرانجام قراردادی در سال ۱۳۳۶ ش. / ۱۹۵۷ م. با ایران منعقد شد. در چارچوب قرارداد مشارکت، قراردادی میان شرکت آجیب میناربا^۳ که از شرکت‌های فرعی انی به شمار می‌آمد، با ایران به امضاء رسید و برای انجام امور آن، شرکت مختلط ایرانی- ایتالیایی به نام شرکت سیرپ^۴ تشکیل دادند که در آن دو شریک دارای سهم مساوی بودند (ساکما، ۴۲-۱۶۱۱۸-۲۴۰). این قرارداد، اصل تنصیف در قراردادهای نفتی را به هم زد، زیرا اساس آن سود حاصل از استخراج و فروش نفت بود. در واقع ماتئی کوشید با پذیرش چنین شرایطی در قرارداد نفتی با ایران، انحصار شرکت‌های بزرگ بر بازار نفت را بشکند (یرگین، ۱۳۷۴: ۶۳۲).

هر یک از طرفین قرارداد، نصف اعضای هیئت‌مدیره را انتخاب می‌کرد و ریاست هیئت‌مدیره برعهده یک ایرانی بود. تمام هزینه‌های اکتشاف را شرکت آجیب برعهده گرفت و تنها در صورتی که عملیات منجر به کشف نفت به میزان تجاری می‌شد، هزینه‌های اکتشاف و بهره‌برداری بعدی به میزان مساوی میان دو طرف تقسیم می‌گردید. پس از کشف نفت به میزان تجاری، شرکت سیرپ موظف بود ۵۰٪ منافع دیگر نیز به صورت مساوی بین شرکت ملی نفت ایران و شرکت آجیب تقسیم کند و در نتیجه سهم ایران در این قرارداد به ۷۵٪ می‌رسید (ذوقی، ۱۳۷۴: ۶۲). دو شرکت مزبور؛ شرکت ملی نفت ایران و شرکت آجیب ایتالیا سازمان مشترکی به نام شرکت سیرپ با سرمایه ۱۰ میلیون ریال با سهام تشکیل

1. Enrico Mattei

2. ENI

3. General Italian Oil Company

4. SIRIP

دادند. شرکت سیرپ عملیات اکتشاف و تولید نفت خام و متعلقات آن و کلیه عملیات فروش مواد را انجام می‌داد (ساکما، ۸۲-۱۶۱۱۸-۱۶۱۱۸-۲۴۰).

شرکت نفت ایران و ایتالیا در بخش شمالی خلیج فارس در حوزه‌ای به مساحت ۵۵۰۰ کیلومتر مربع و در شرق کوه‌های زاگرس در ۱۱۳۰۰ کیلومتر مربع مساحت و در منطقه ساحلی خلیج عمان در ۶ هزار کیلومتر مربع مساحت فعالیت می‌کرد. عملیات اکتشاف و حفاری سیرپ به کشف نفت در کوه ریگ و در دودرو واقع در کوه‌های زاگرس انجامید (وزیری، ۱۳۷۹: ۴۳۴) و میدان نفتی بهرگان در ۱۰ کیلومتری ساحل و انتهای شمال شرقی خلیج فارس پس از انجام یک رشته عملیات لرزه‌نگاری دریایی و مطالعات زمین‌شناسی کشف شد. تا اوایل سال ۱۳۴۲ ش. / ۱۹۶۳ م. جمعاً مقدار ۱۴۶۰۰۰۰ بشکه نفت خام از چاه‌های شماره ۳ و ۲ و ۱ بهرگان استخراج و صادر شد و نوع نفت خام این میدان بسیار مرغوب بود (سعادت، ۱۳۴۹: ۱۳۵).

قرارداد سیرپ نقطه‌عطفی در تحول قراردادهای نفتی ایران به‌شمار می‌رفت؛ زیرا برخلاف قرارداد کنسرسیوم که سهم ایران را به ۵۰٪ محدود می‌کرد، این قرارداد سهم ایران را به ۷۵٪ از منافع افزایش داد. این تحول، افزون بر بازتاب گسترده در سطح خاورمیانه، در عرصه جهانی و به‌ویژه در میان کارتل‌های بزرگ نفتی که از ساختارهای منسجم و قدرتمندی برخوردار بودند، واکنش‌های قابل توجهی برانگیخت (ساکما، ۸۱-۱۶۱۱۸-۱۶۱۱۸-۲۴۰). اهمیت این قرارداد در آن بود که الگوی تثبیت‌شده و انحصاری قراردادهای نفتی را به چالش کشید و امکان بازتعریف سهم کشورهای تولیدکننده را در نظام بین‌المللی نفت آشکار ساخت.

موفقیت قرارداد سیرپ به عنوان الگویی نوین، زمینه انعقاد قراردادهای مشابهی از جمله قرارداد ایران-پان‌آمریکن را فراهم کرد؛ قراردادی که بر پایه همان منطق مشارکتی، سهم ۷۵٪ ایران را به رسمیت شناخت. هر چند شرکت سیرپ به عنوان طرف ایتالیایی قرارداد، افزون بر پذیرش این الگو، متعهد به پرداخت ۲۵ میلیون دلار پیش پرداخت به ایران شده بود، اما میان آن و شرکت پان‌آمریکن تفاوت‌های ساختاری وجود داشت. پان‌آمریکن از جمله شرکت‌های بزرگ نفتی جهان به‌شمار می‌رفت و با وجود برخورداری از جایگاه بین‌المللی، از استقلال نسبی برخوردار بود و به‌طور کامل در چارچوب کارتل‌های سنتی نفتی تعریف نمی‌شد. با این حال، این شرکت نیز تحت تأثیر موفقیت قرارداد سیرپ وارد همکاری نفتی با ایران شد و در قالب قرارداد ایران-پان‌آمریکن، دستاوردهای قابل توجهی برای ایران رقم خورد (فاتح، ۱۳۳۵: ۶۵۰).

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با تمرکز بر تعاملات اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره پهلوی دوم و با تأکید ویژه بر نقش نفت نشان می‌دهد که روابط دو کشور نه رابطه‌ای خطی و یکنواخت، بلکه فرآیندی پویا و متأثر از تحولات کلان ژئوپلیتیک بوده است؛ فرآیندی که در اوج خود به شکل‌گیری نوعی رابطه استراتژیک در حوزه نفت و انرژی میان ایران و ایتالیا انجامید. نخست ساختار روابط دو کشور از سطح مبادلات محدود فرهنگی و تجاری - همچون تجارت ابریشم در دوره صفویه یا مناسبات بازرگانی در عهد قاجار - فراتر رفت و در دوره پهلوی دوم وارد مرحله‌ای جدید شد. تثبیت روابط سیاسی از طریق انعقاد عهدنامه مودت در سال ۱۹۵۰م. بستر لازم را برای گسترش همکاری‌های اقتصادی به‌ویژه در حوزه منابع طبیعی فراهم آورد. در این چارچوب، فرضیه اصلی پژوهش مبنی بر «نقش تعیین‌کننده نفت در تعمیق و تغییر ماهیت روابط اقتصادی ایران و ایتالیا» تأیید می‌شود، زیرا نفت نه تنها موجب افزایش حجم مبادلات شد، بلکه کیفیت روابط را از سطح صرفاً تجاری به سطح مشارکت راهبردی ارتقاء داد. اوج این تحول در جریان بحران ملی شدن صنعت نفت آشکار شد. حمایت عملی ایتالیا از دولت ملی ایران، از طریق خرید نفت توسط شرکت‌هایی مانند اپیم و سوپور در شرایط تحریم بین‌المللی، بیانگر درک ایتالیا از اهمیت استراتژیک نفت ایران و تمایل این کشور به ایفای نقشی مستقل از قدرت‌های مسلط نفتی به‌ویژه بریتانیا بود. در همین راستا، قرارداد سیرپ با شرکت انی در سال ۱۳۳۶ ش. / ۱۹۵۷ م. به عنوان نقطه‌عطف سیاست نفتی ایران مطرح شد. این قرارداد با افزایش سهم ایران به ۷۵٪ از کل منافع، ساختار انحصاری کنسرسیوم را به چالش کشید و نفت را به اهرم چانه‌زنی مؤثر ایران در برابر کارتل‌های بزرگ نفتی تبدیل کرد. چنین الگویی نشان می‌دهد که یکی از اهداف محوری سیاست خارجی اقتصادی ایران در این دوره، بهره‌گیری از شرکت‌های ملی نوظهور مانند انی برای تعدیل قدرت کارتل‌ها و افزایش حاکمیت ملی بر منابع نفتی بوده است.

با این حال، یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که موفقیت قرارداد سیرپ دست‌کم در مراحل اولیه، عمدتاً به حوزه‌های اکتشاف و تولید محدود ماند و به دلیل سلطه کنسرسیوم‌های بزرگ، نفوذ ایتالیا در بخش بازاریابی و توزیع جهانی نفت ایران نتوانست به همان میزان گسترش یابد. با وجود این محدودیت، اقدام انی تأثیری فراتر از چارچوب دوجانبه داشت و زمینه را برای انعقاد قراردادهای مشابه با دیگر شرکت‌ها فراهم کرد؛ روندی که به تدریج به تغییر پارادایم قراردادهای نفتی بین‌المللی به سود کشورهای تولیدکننده

انجامید. در مجموع، روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره پهلوی دوم را می‌توان نمونه‌ای شاخص از دیپلماسی نفتی دانست؛ الگویی که در آن یک قدرت متوسط اروپایی مانند ایتالیا با شناسایی فرصت‌های ناشی از بحران‌های سیاسی به‌ویژه ملی شدن صنعت نفت توانست به شریکی اقتصادی با نقشی معنادار در بهره‌برداری از منابع حیاتی ایران تبدیل شود و هم‌زمان به تضعیف ساختارهای انحصاری حاکم بر نظام جهانی نفت کمک کند.

منابع و مآخذ

اسناد

آرشیو سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران:

- ساکما، ۱۳-۱۵۱۴۴-۲۴۰.
- ۲۳-۱۵۱۴۴-۲۴۰.
- ۲۶-۱۵۱۴۴-۲۴۰.
- ۲۸-۱۵۱۴۴-۲۴۰.
- ۲۹-۱۵۱۴۴-۲۴۰.
- ۳۱-۱۵۱۴۴-۲۴۰.
- ۴۰-۱۶۱۱۸-۲۴۰.
- ۴۲-۱۶۱۱۸-۲۴۰.
- ۴۳-۱۶۱۱۸-۲۴۰.
- ۸۱-۱۶۱۱۸-۲۴۰.
- ۸۲-۱۶۱۱۸-۲۴۰.
- ۹۶-۱۶۱۱۸-۲۴۰.
- ۹۷-۱۶۱۱۸-۲۴۰.

کتاب‌ها

- ازغندی، علیرضا (۱۳۹۲)، روابط خارجی ایران ۱۳۵۷-۱۳۲۰، تهران: نشر قومس.
- ذوقی، ایرج (۱۳۷۴)، مسائل سیاسی و اقتصادی نفت ایران، چاپ چهارم، تهران: اطلاعات.
- رستمی، پروین، «بررسی ماهیت روابط ایران و ایتالیا بر پایه مذاکرات مجالس شانزدهم تا نوزدهم»، فصلنامه تاریخ روابط خارجی، ۱۳۹۷، سال ۱۹، شماره ۷۴، صص ۱۰۸-۷۹.
- سعادت، فتح‌الله (۱۳۴۹)، جغرافیای اقتصادی ایران، جلد اول، تهران: [بی‌جا].

فیاضی، عمادالدین (۱۳۹۱). بررسی تحلیلی و توصیفی تاریخ روابط اقتصادی ایران و ایتالیا، تهران: انتشارات دانشگاه آزاد.

فاتح، مصطفی (۱۳۳۵)، پنجاه سال نفت ایران، تهران: شرکت سهامی چهر.

موحد، محمدعلی، (۱۳۵۷)، نفت ما و مسایل حقوقی آن، تهران: خوارزمی.

وزیری، شاهرخ (۱۳۷۹)، نفت و قدرت در ایران، ترجمه: مرتضی ثاقب‌فر، تهران: عطایی.

یرگین، دانیل (۱۳۷۴)، تاریخ جهانی نفت، ترجمه: غلامحسین صالحیار، تهران: انتشارات اطلاعات.

 وزارت و ارنائی برائے بیرونی تعلقات
 وزارت - وزارت بیرونی تعلقات
 ۳۱/۸/۳۱

اداره
 تاریخ ۱۳۳
 شماره
 پیوست
 سلمی

۲۵۱۹۱
 ۱۴۷۱۵

ترجمه و خلاصه جرائد خارجی در موضوع نفت

پنجشنبه ناردین - ۱۷ / ۹ / ۵۴ امروز اطلاع حاصل شد که یکی از دادگاههای ام ادعای شرکت سابق نفت انگلیس را بران را در موضوع حمل نفت ایران با بنالیا بوسیله کمیانی منبر رد کرده و شرکت سابق نفت اخطار کرده که باید مبلغ ۱۱۵۰ لیره انگلیسی بابت هزینه محاکمه در دادگاه گساره پرداخت نماید .

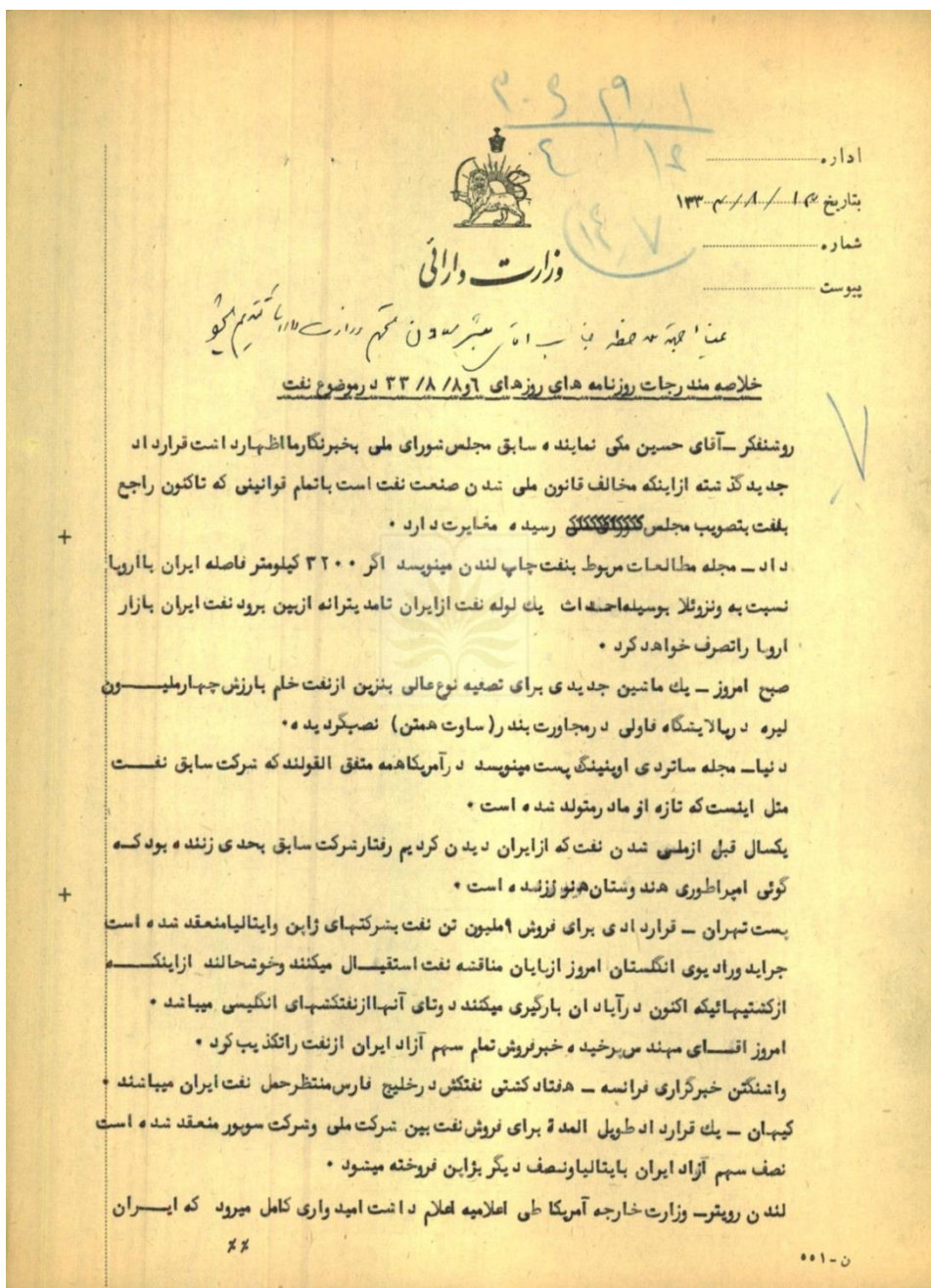
ناینهمال تایمز - ۲۰ / ۹ / ۵۴ شرکت نفت رومالی داج مثل ظرفیت تصفیه خانسه خود را در ریشنا کاربون و نیز ویلا توسعه خواهد داد بدین طریقی که یک ستاده کالامیک کراچیک که ظرفیت آن روزلانه ۵۰۰۰ تن باشد در آنجا نصب خواهد کرد .

ناینهمال تایمز - ۲۲ / ۹ / ۵۴ در شرکت جدید مربوط بکارهای استخراج و تصفیه نفت ایران در انگلستان به ثبت رسید یکی شرکت نفت ایران با سرمایه یک میلیون لیره با سهام یک لیره ای است و وظیفه آن اکتشاف و توسعه استخراج حمل و نقل و تصفیه مواد نفتی ایران میباشد و دیگری شرکت خدمات نفت ایران محدود با سرمایه ۵۰۰۰۰۰ لیره با سهام یک لیره ای است و منظور تشکیل از آن کارهای مربوط به نفت ایران در خارج از ایران از قبیل تعیین نماینده کی و عاملین فروش عملیات مربوط ب فروش مواد نفت خام و تصفیه شده و غیره میباشد .

کلامکو هوالد - ۲۵ / ۹ / ۵۴ - سفارت پاکستان در ریاستگتن امروز اعلام داشت که شرکت نفت انگلستان و اکویم اجازه داده شده است که در رنگ محفوظه بساخت ۲۰۰۰ میل مربع پاکستان نفت بهره اژده دولت پاکستان یک چهارم معانی را تا میزان ۱۵ میلیون دلار پرداخت خواهد کرد و یک چهارم کلیه نفتی را که پیدا شود دریافت خواهد داشت متعلقه مورد اکتشاف در لثای کجبه و در رواند س در مغرب پاکستان میباشد .

ناینهمال تایمز - ۲۹ / ۹ / ۵۴ - شرکت نفت عراقی و شرکت های وابسته آن اعلام داشت که محصول نفت خام آنان در ماه اوت و هشت ماهه سال ۵۴ بشهر زیر میباشد .
 اوت ۵۴ هشت ماهه ۵۴
 شرکت نفت عراقی (از منطقه کرکوک) ۲۰۲۷۹۱۰ لانگ تن ۱۵۸۶۴۴ لانگ تن ۱۵ لانگ تن

سند شماره ۲: خلاصه جرائد خارجی با موضوع نفت (ساکما، ۲۹-۱۵۱۴۴-۲۴۰).

سند شماره ۳: قرارداد فروش نفت ایران به ایتالیا (ساکما، ۲۶-۱۵۱۴۴-۲۴۰)

